

ประสบการณ์จากการเป็นผู้บริหาร

บนพื้นฐานความเป็นครู

..... ระเบียบ สำนึก

ผู้บริหารงานทุกลักษณะควรมีความเป็นครูอยู่ในกระแสจิตวิญญาณตนเอง ทั้งนี้และทั้งนั้น เพื่อหวังผลทั้งด้านสร้างงานและสร้างคนให้อยู่บนรากฐานหนึ่งเดียวกันได้ ดังเช่นที่กล่าวกันว่า "เมื่องานเจริญ คนย่อมเจริญด้วย" ดังนั้นถ้าใคร เข้าถึงความจริงดังกล่าวย่อมนำมาใช้ให้ได้ผลอย่างสอดคล้องกันทุกเรื่อง

แม้ในครอบครัว หากผู้นำเป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ย่อมมีกระแสซึ่งสานสัมพันธ์ถึงกันช่วยให้ครอบครัวสามารถรวมตัวกันอยู่ได้ ถ้าเป็นผู้บริหารการศึกษาไม่ว่าระดับไหน ย่อมส่งผลดีแก่ครูและศิษย์ ตลอดจนผู้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบ และถ้าเป็นผู้บริหารประเทศย่อมช่วยให้ประชาชนประสบความอบอุ่นร่มเย็นเป็นสุข ส่งผลให้มีความมั่นคงยั่งยืนและเจริญก้าวหน้าอย่างมีเหตุผล

ผู้ซึ่งเคยเป็นครูใหญ่ยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะขึ้นไปทำหน้าที่อะไรและถึงระดับไหน จึงจำเป็นต้องมีความเป็นครูอยู่ในจิตวิญญาณให้ เชื่อมกันได้ เพื่อช่วยให้สามารถมองสู่นาคตได้อย่างมีความหวัง และพื้นฐานอันแท้จริงของความเป็นครู น่าจะเน้นความสำคัญที่การนำปฏิบัติอย่างผู้รู้ เหตุรู้ผลร่วมกันทั้งสองด้าน โดยมองเห็นสังขรณ์ว่า "เหตุเกิดจากเงื่อนโซ่ซึ่งอยู่ในรากฐานตนเอง และผลคือสิ่งซึ่งคนได้รับกลับมาชำระล้างเงื่อนโซ่ในตนเองให้เบาบางลงไปอีกเช่นกัน"

แม้ เรื่องซึ่งขออนุญาตหยิบยกมาเป็นตัวอย่างการศึกษา อาจทำให้บางคนคิดว่าเป็น เรื่องเล็กและเป็นเพียงจุดเดียว แต่ผู้ที่มีความรู้จริงย่อมเห็นสังขรณ์ได้ว่า "เรื่องเล็กย่อมมีเหตุผลสานถึงเรื่องใหญ่ได้" อีกทั้งยังเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งว่า ถ้า เข้าถึงความจริงย่อมไม่ใช่ของผู้เขียน เรื่องนี้หรือของบุคคลใดทั้งสิ้น แม้จะเป็นผลจากการปฏิบัติของบุคคลหนึ่ง

ระหว่างที่ผู้เขียนถูกขอร้องจากคนหลายฝ่ายซึ่งรวมตัวกันให้ เข้าไปรับตำแหน่งผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ช่วงหนึ่ง ก็มีเสียงสะท้อนมาจากครูอาจารย์ส่วนใหญ่ซึ่งวิจารณ์ว่า "อธิการบดีความใจเด็ก" แต่ก็ไม่มีใครแสดงปฏิกิริยาคัดค้าน เพราะจริง ๆ แล้วคนตามใจทุกคนที่แสดงออกให้ เชื่อมมั่นว่าทำงานอย่างจริงจัง แต่ก็ไม่แสดงการคัดค้านว่ากล่าวคนในกลุ่มซึ่งค่อนข้างละเอียดต่อการทำงาน หากใช้ชีวิตลงทำงานร่วมด้วยกับอีกด้านหนึ่งอย่างเสมอต้นเสมอปลายทำให้ทุกคนผู้สนใจมองเห็นได้เอง แม้ผู้ซึ่งอยู่ภายนอก

ผมยอมรับโดยคิดว่า "คนเป็นคนมีนิสัยความใจคนแต่ไม่ตามกาย" และไม่สนใจพูดสอนคนอื่นด้วยปากโดยไม่จำเป็น ถ้าคิดรวมกลุ่มกันเองลงทำงานที่เห็นดินแม่ในบริ เวณมหาวิทยาลัยยิ่งในชนบทที่ห่างไกลความเจริญทางวัตถุ ตนมักตามลงไปทำงานและใช้ชีวิตร่วมด้วยในสภาพเท่าเทียมกันอย่างมีความสุข แต่จะไม่สนับสนุนให้เด็กไปเที่ยวตามศูนย์การค้าหรือสถานที่ที่หรูหราฟุ่มเฟือย แต่ก็ไม่เคยใช้อำนาจห้ามปรามหากวางเฉยเสีย

คนเป็นคนให้อิสระ เด็กแม้ครูอาจารย์ตลอดจนข้าราชการเจ้าหน้าที่ คิดทำกิจกรรมกันเองอย่างอิสระ โดยไม่เน้นอยู่เพียงรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งแม้เน้นอยู่กับ เรื่องการกีฬาและศิลปะการบรรเทิง แต่จะนำตนลงไปคลุกคลีด้วยทุกเรื่องกระทั่ง เรื่องการเมือง โดยที่เห็นความจริงว่า การลงไปร่วมด้วยตัวเองจากใจจริง ย่อมเกิดกระแสจากอีกด้านหนึ่งซึ่งช่วยละความสนใจที่จะออกไปเที่ยวตามสถานที่ซึ่งมีสภาพบรรยากาศทำลายคุณภาพชีวิต เนื่องจากมีผลหลังจากความรู้สึกร่วมกันช่วยดึงดู้อย่างเป็นธรรมชาติ

ผมเป็นคนมีนิสัยความใจเด็กและทุกคน อีกทั้งไม่สนใจสอนกันด้วยปากหากลงมือทำร่วมกันให้เห็นเป็นความจริง ดังจะพบว่า มีบรรดาศิษย์หลายคนที่สนใจ เรียนรู้มักกล่าวว่า "ไม่เคยได้ยินผมสอนหรือพูดว่าใคร" แต่ตนจะมุ่งลงปฏิบัติทุกอย่างร่วมกับทุกคนและทุกกลุ่มอย่างเป็นกันเอง โดยเฉพาะสิ่งซึ่ง เชื่อว่ามีเหตุผลสร้างสรรค์ความคิดให้เบิกกว้าง

ส่วนใหญ่ จะพูดก็ต่อเมื่อถูกขอร้องให้พูดและพูดจากพื้นฐานด้านประสบการณ์ ซึ่งแปรออกมาเป็นความคิดให้แต่ละคนนำไปคิด แทนที่จะมุ่งสอนโดยตรง และไม่มีการเตรียมจากตำราหรือสิ่งซึ่งอยู่บนแผ่นกระดาษ "อาจกล่าวได้ว่าพูดจากธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่ในจิตวิญญาณตัวเองอย่างอิสระ"

ผสมคามใจเด็ก เพราะสนใจการเรียนในชั้นน้อยกว่าการเรียนจากชีวิตจริง โดยที่ตนคิดว่าการเรียนจากชีวิตจริง เพื่อหวังให้เข้าถึงความจริง จำเป็นต้องมีการเชื่อมโยงถึงกันอย่างเป็นธรรมชาติ ดังเช่นที่มักกล่าวกันว่า "เรียนบนพื้นฐานธรรมชาติของชีวิต" หรือ "เรียนตลอดชีวิตซึ่งมีเหตุมีผลหมุนวน เชื่อมโยงถึงกันเป็นธรรมชาติอย่างซาดหรือย่อหย่อนส่วนใดส่วนหนึ่งเสียมิได้" เพื่อหวังให้เกิดความเข้าใจถึงแก่นแท้ได้โดยสมบูรณ์ครบถ้วนในที่ที่สุด

ส่วนการเรียนในชั้นหรือการเรียนจากตำรา แม้ววันนี้อาจเรียนได้ไม่ได้อาจเป็นเพราะสภาพแวดล้อมยังไม่สร้างบรรยากาศทำให้รู้สึกท้าทายที่จะเรียน แต่วันหนึ่งข้างหน้าเมื่อถึงจุดเหมาะสม แต่ละคนจะลุกขึ้นมาค้นรณชวนชววยหาความรู้ในแต่ละเรื่องด้วยตนเอง และอาจนำไปใช้ประโยชน์ได้ผลดียิ่งกว่าผู้ซึ่งเรียนได้ทีหนึ่งชั้นแม้กระทั่งเริ่มต้นจากวิชาเดียวกัน ทั้งนี้และทั้งนั้นตามความจริงแล้ว ทุกสาขาวิชาที่มีเหตุมีผลสานถึงกันหมด

แม้หันไปมองระบบการบริหารและการจัดการภายในองค์กรต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและภาคเอกชนและทุกรูปแบบ ซึ่งมีการจำแนกงานจากภาพรวมออกเป็นสาย ๆ ตามลำดับของเหตุและผล ผู้บริหารที่มีคุณภาพน่าจะมีความรู้ลึกอยู่ในส่วนลึกอย่างชัดเจนว่า "ทุกสายงานมีรากฐานเป็นหนึ่งเดียวกันหมด และรู้เท่าทันว่า สายงานต่าง ๆ คือผลพวงจากการแบ่งแยกโดยคน"

ธรรมชาติของบุคคลผู้รักความเป็นครูก็ดี หรือผู้บริหารกิจการต่าง ๆ ที่ดีก็ดี ย่อมมีรากฐานจิตใจผูกพันใกล้ชิดกับคนระดับรองลงมาจนถึงระดับล่างสุด และให้ความสำคัญเหนือกว่าโดยไล่จากระดับล่างสุดขึ้นมาสู่ด้านบนลดหลั่นกันขึ้นมาตามลำดับ

ถ้าเป็นครูที่ดีย่อมมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับศิษย์ทุกคนด้วยการลงงานร่วมกันในระดับพื้นดิน จากความรู้ลึกเป็นกันเองอย่างมีความสุข ซึ่งความสุขดังกล่าวเกิดจากความเป็นธรรมชาติ และช่วยให้มีความเสมอต้นเสมอปลายแทนที่จะกระทำในลักษณะ "มายาภาพ" หรืออาจกล่าวได้ว่า "ใส่คงละครให้คนอื่นดูเพื่อหวังประโยชน์ตอบแทนตนเอง" ซึ่งจากรากฐานดังกล่าวย่อมมีความพยายามให้ผู้อื่นรู้สึกได้ อีกทั้งยังไม่อาจทำไปได้นาน เมื่อสบโอกาสของตนแล้วก็จะเลิกทำ แต่กลับไปนั่งโต๊ะขึ้นนิ้วและใช้อำนาจสั่งการด้านเดียว

ทุกสภาพบรรยากาศ หากคนมีความเป็นธรรมชาติอยู่ในรากฐานย่อมปรับตัวและความคิดและนำไปปฏิบัติได้ทุกเรื่องโดยไม่ยอมนำเอาเหตุอันเหตุโน้มน้อมอ้าง ดังนั้นแม้ระหว่างช่วงที่มหาวิทยาลัยเปิดภาคเรียนตามปกติ นอกจากตนเองมุ่งใช้ชีวิตลงคลุกคลีกับศิษย์ทุกคนและคนทำงานระดับพื้นดินอย่างเป็นกันเองอย่างเสมอต้นเสมอปลายโดยไม่อ้างว่า เพราะมีงานบนโต๊ะมากจึงทำไม่ได้ แต่นำเอางานบนโต๊ะไปทำที่บ้านในช่วงค่ำคืน ยกเว้นงานนัดหมายกับบุคคลภายนอก จากนั้นสั่งซึ่งไม่ชอบนั่งโต๊ะขึ้นนิ้วหรือจับปากกา ขึ้นงานเพื่อใช้อำนาจสั่งการ ซึ่งจริง ๆ แล้วก็คือ "ค่านิยมที่การซึ่งมีทั้งอำนาจและหัวโขน มากกว่าค่านิยมธรรมชาติ"

ผลยังมีอีกด้านหนึ่ง โดยที่ "ห้องทำงานอธิการบดี ทุกคนสามารถเกาะประตูและเปิดเค้น เข้าไปได้อย่างเป็นกันเอง" และไม่มีการสร้างบรรยากาศให้คนในระดับต่ำกว่ารู้สึกว่าจะต้องมีพิธีการ แม้วัสดุก่อสร้าง รวมทั้งเครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งมีความละเอียดอ่อนที่จะส่งผลกระทบต่อจิตใจคน "หากผู้บริหารมีรากฐานความรู้สึกที่ละเอียดและเรียบง่าย ผู้อื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนระดับต่ำกว่า ย่อมอ่านได้จากสิ่งเหล่านี้แม้ไม่มีการพูดซักถาม"

บางคนที่มีนิสัยมองปัญหาด้านเดียวอาจรู้สึกได้ว่า "ทำให้เกิดความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย และไม่สมศักดิ์ศรีของตำแหน่งอันทรงเกียรติ" หากละความเห็นแก่ตัวลงไปได้บ้างย่อมทำให้มองเห็นอีกด้านหนึ่งซึ่งมีคุณค่าเหนือกว่าเนื่องจากช่วยสอนสั่งธรรมอย่างชัดเจนว่า "เมื่อผู้ใหญ่อุบัติความเป็นกันเองอย่างสนิทใจช่วยให้เกิดความอบอุ่นและศรัทธา

จากใจจริง จึงมีอีกด้านหนึ่งความมาเป็นธรรมชาติของมนุษย์คือ ทำให้ผู้ที่ต้องการเข้ามาหารู้จักกาละเทศะโดยมีความ
การวะ" จึงทำให้รู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้นว่า ถ้าผู้ใหญ่ปฏิบัติปฏิบัติชอบและมีความเข้าใจได้ลึกซึ้งถึงระดับหนึ่งแล้ว การ-
สอนด้วยปากก็ดี การใช้กฎระเบียบก็ดี ถือเป็นเรื่องรอง แม้พบผู้กระทำผิดยอมให้อภัยกันได้ไม่ยาก

ธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนโดยมีที่มาอย่างหลากหลาย มาถึงช่วงหนึ่งหากมองที่ภาพรวมย่อ-
มพบความจริงว่า มีรากฐานความคิดซึ่งสะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมทำให้เห็นว่ามีภาระกระจายออกไปเป็นสองขั้วอย่าง-
เป็นธรรมชาติ ซึ่งควรจะมีส่วนกว้างอยู่ตรงกลางเพื่อช่วยครอบคลุมทั้งสองด้านไว้ให้เชื่อมโยงถึงกัน ทำให้ภาพรวมมี-
ความสมบูรณ์ครบถ้วน ซึ่งความจริงดังกล่าวสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ธรรมชาติของสังคมมนุษย์ที่หวัง
ให้การอยู่ร่วมกันเป็นไปได้อย่างมั่นคง

วิถีชีวิตแต่ละคนที่มีการเจริญเติบโตยิ่งขึ้น มีสังขารซึ่งควรจะเป็นไปทั้งในด้านวิญญูติและคุณวิญญูติอย่างมีเหตุมีผล
สอดคล้องกันเป็นธรรมชาติ สำหรับด้านวิญญูตินั้นอาจเห็นได้ง่าย ส่วนด้านคุณวิญญูติจำเป็นต้องอ่านจากความคิดซึ่งสำนมา
จากรากฐานจิตใจที่อิสระ เนื่องจากการลละภวะยึดติดอยู่กับด้านรูปวัตถุ ช่วยให้เป็นผู้คิดลึกซึ้งและมองการณ์ไกลยิ่ง
ขึ้น แม้มองภาพซึ่งเห็นอยู่ตรงหน้าก็มีธรรมชาติที่มองลุ่มกลับเห็นอกว่ามองด้วยทิศทางตรงออกจากตัวเอง "จากคุณ-
สมบัติดังกล่าวแล้ว ถ้าผู้ใดไปถึงจุดซึ่งมีครบถ้วนย่อมได้รับการยอมรับว่า คือผู้ที่มีความเป็นผู้ใหญ่ออย่างแท้จริง" ซึ่ง-
เคยธรรมชาติแล้ว บุคคลผู้มีความสมบัติดังกล่าวย่อมมีความจริงใจต่อทุกคนและแสดงความรับผิดชอบต่อชนรุ่นหลัง

หากนำเอาหลักการกระจายความหลากหลายของประชากรภายในแต่ละกลุ่มซึ่งมีสองขั้ว โดยมีส่วนกว้างอยู่ตรง-
กลางเพื่อทำหน้าที่ครอบคลุมไว้ทั้งหมด มาใช้เป็นพื้นฐานการพิจารณาก็น่าจะเข้าใจได้ว่า ภาพของทั้งสองขั้วน่าจะหมาย
ถึงชีวิตที่กำลังเติบโตขึ้นมาแต่ยังขาดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ทำให้รากฐานแต่ละคนยังไม่เปิดกว้างเท่าที่ควร ตั้ง
นั้นจึงมีแนวโน้มเกิดความขัดแย้งค่อนข้างมาก แต่ก็มีผู้ซึ่งมีคุณสมบัติความเป็นผู้ใหญ่ทำให้สามารถเข้าใจคนได้ทุกกลุ่ม
ช่วยให้อยู่ร่วมกันได้อย่างอบอุ่นและสานความเข้าใจเข้ามาหากันได้มากยิ่งขึ้น

อนึ่ง อาศัยที่ผมเป็นคนสนใจใช้ชีวิตคลุกคลีกับลูกศิษย์ทุกกลุ่มกิจกรรมซึ่งเกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยอย่างอิสระ แม้
ช่วงหลังเลิกงานในด้านทางการแล้ว คนก็ยังรักที่จะนั่งคุยกับศิษย์บนพื้นดินตามมุมต่าง ๆ และร่วมกันอาหารค่ำด้วยกัน
บางครั้งก็นอนค้างคืนตามห้องพัก ภาพซึ่งสะท้อนความจริงน่าจะสร้างความรู้สึกให้หลายคนเห็นว่า อธิการบดีคลุกคลีกับ
นิสิตทุกกลุ่มอย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง แม้ว่าช่วงนั้นจะมีนิสิตร่วมแปดพันคนและมีส่วนหนึ่งอยู่ในห้องพัก

อีกภาพหนึ่งซึ่งเห็นได้ชัดเจนก็คือ นิสิตที่อยู่บ้านไม่อยากกลับ หลายคนนอนค้างคืนกับเพื่อนที่ห้องพัก ส่วนซึ่งเคย
ใช้เวลาว่างไปเที่ยวศูนย์การค้าก็หันมาสนใจร่วมกิจกรรมในมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด แต่ครูอาจารย์ส่วน
ใหญ่ยังปรับความเข้าใจได้ยาก เนื่องจากรากฐานความคิดที่ยึดติดอยู่กับการเรียนในห้องเรียนเท่านั้น คงจะพบคำ
กล่าวจากหลายคนที่มีภัยกับลูกศิษย์ว่า "จะแบ่งเวลามาใช้ทำกิจกรรมได้ ต้องไม่ให้การเรียนเสียหาย" คำว่า-
การเรียน ตามความคิดของคนเหล่านั้นน่าจะหมายถึงการเรียนในชั้น ซึ่งจริง ๆ แล้วมีผลหล่อหลอมคนให้คิดแคบยิ่งขึ้น

เราจึงไม่น่าจะแปลกใจที่พบความจริงว่า ภายในบรรยากาศการบริหารงานทั่ว ๆ ไป ผู้ใหญ่มักเน้นความสำคัญ
อยู่กับการนั่งเขียนหนังสือและการประชุมซึ่งสัมผัสอยู่เพียงการพูดการฟังภายในกรอบของฝาสี่ด้าน โดยที่ขาดความสนใจ
ค้นหาเหตุผลเพื่อรู้ความจริงได้ว่า ท้ายอะไรก็ตาม ควรให้โอกาสผู้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบเรียนรู้ร่วมกับคน และยิ่ง
สานกระแสลงไปถึงประชาชนทั่วไปด้วย ก็ยิ่งช่วยให้ผลงานเป็นที่ยอมรับและมีผู้ให้ความร่วมมือกว้างขวางมากขึ้น อีก-
ทั้งในมุมกลับย่อมช่วยให้ผู้ร่วมงานมีความคิดเปิดกว้างและมีกำลังใจในการทำงานมากขึ้น

ผมเคยกล่าวไว้ในหลาย ๆ แห่งว่า การเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตมีความสำคัญเหนือกว่าการเรียนรู้จากตำรา
เนื่องจากช่วยให้แต่ละคนมีโอกาสสัมผัสกับความจริง หากสามารถมองเห็นสังขารได้ชัดเจนว่า เป้าหมายที่แท้จริง
ของการศึกษามุ่งที่ การรู้ความจริงในตนเองอย่างถึงรากฐาน โดยหวังกระแสจากทิศทางซึ่งหวนกลับมาช่วยสอน

เนื่องจากชีวิตผู้เขียน เน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์ชีวิตโดยไม่ลืมิใช้ การพิจารณาตัวเองเป็นพื้นฐาน ใน-
ขณะที่พบปัญหาจากทุกเรื่อง ดังนั้นจึงหลีกเลี่ยงยากที่จะหยิบยกเอาสิ่งซึ่งตนประสบมาแล้ว มาใช้เป็นตัวอย่างเพื่อการ

ศึกษาที่ช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น จึงทำให้เป็นการนำเอาตัวเองมากล่าวเพื่อหวังโอ้อวดหรือโฆษณาหาเสียงแต่อย่างใดไม่ และคนที่ประกาศสัจจะไว้หลายปีแล้วว่าจะไม่ขอรับตำแหน่งใด ๆ ที่มีอำมิสสินจ้างต่อไปอีก หากคิดเสมอว่าถ้าขาดการเรียนรู้จากประสบการณ์เท่าที่ผ่านมาแล้วทั้งหมด คนก็คงยังมาได้ไม่ถึงจุดนี้

"จึงขออนุญาตทวนกลับไปพิจารณาจากช่วงซึ่งมีเหตุให้คุณต้องเข้าไปรับหน้าที่ผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งอาจมีเหตุผลไม่เหมือนกับคนส่วนใหญ่" ในช่วงปี พ.ศ.2512 ซึ่งผมมีอายุ 47 ปี ระหว่างที่ทำงานในหน้าที่อาจารย์คนหนึ่งของภาควิชาพืชสวน จากรากฐานจิตใจซึ่งมุ่งมั่นอย่างแน่วแน่อยู่กับความสุขของเพื่อนมนุษย์ และสั่งคมมาโดยตลอดตั้งแต่ก่อนช่วงเข้ามามหาวิทยาลัยแล้ว และก่อนหน้านั้นไม่นานก็มีเสียงปรารภจากบางคนมาเข้าหาว่า "อาจารย์ระพี ข. เป็นอธิการบดีไม่ได้ เพราะจบแค่ปริญญาตรีและไม่ได้เรียนมาจากเมืองนอก" แต่คุณก็ไม่ได้ให้นำเอาคำพูดดังกล่าวมาใส่ใจแม้แต่น้อย

จนกระทั่งอยู่มาวันหนึ่ง ก็มีเหตุการณ์วุ่นวายโดยไม่มีใครคาดคิดมาก่อนเกิดขึ้นภายใน ทำให้คุณแตกออกเป็นสองพวกและรุนแรงยิ่งขึ้น จนในที่สุดก็ทำให้ผู้บริหารระดับสูงของทั้งสองฝ่ายโดยฝ่ายหนึ่งอยู่สูงสุดจำต้องถอนตัวออกจากตำแหน่ง แต่รอยร้าวก็ยังหาได้จบสิ้นลงไปด้วยไม่ จึงยากที่จะหาตัวบุคคลซึ่งเป็นมือรองเข้าไปทำหน้าที่สืบต่อมาและหวังว่าจะช่วยแก้ไขปัญหานี้ในระดับพื้นฐานได้

ในที่สุดก็มีคนกลุ่มหนึ่งเข้ามาเจรจาหาหนทางขอให้เข้าไปรับหน้าที่บริหารระดับสูงทั้ง ๆ ที่ตนไม่เคยมีความต้องการเรื่องนี้อยู่ในหัวใจมาก่อน แต่ก็มองเห็นโอกาสที่จะใช้เหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้น ย้อนกลับไปสอนคนเหล่านั้น จึงถามกลับไปว่า "เพราะเหตุใดจึงได้มุ่งมาหาผม" ทำให้ได้รับคำตอบว่า "เพราะอาจารย์เป็นคนที่สามารถพูดคุยกับคนทุกกลุ่มและทุกคนได้ไม่ยาก"

ก่อนที่จะพิจารณารับปากจึงได้ใช้โอกาสสอนกลับไปว่า "การยึดติดอยู่กับกฎระเบียบไม่ว่ามีกี่ข้อ ย่อมทำให้ไม่อาจมองผ่านลงไปเห็นความจริง จนกว่าจะเกิดปัญหาหนักเสียก่อนแล้วจึงหันมามองเห็นและหาทางออกได้เองอย่างเป็นธรรมชาติ"

ผมคิดว่า เรื่องนี้สอนให้รู้ถึง "รากฐานของประชาธิปไตย" อย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการเลือกตั้งอย่างเป็นธรรมชาติโดยเหตุที่ปราศจากการแบ่งพรรคแยกพวก หากมาจากความรู้สึกและการยอมรับอย่างอิสระ สอดคล้องกันอุดมการณ์ซึ่งเน้นที่ "อิสรภาพ" ตามความหมายซึ่งควรมีความเป็นจริงอยู่ภายในรากฐาน และเมื่อรับปากแล้วก็ทุ่มให้ทั้งชีวิตอย่างปราศจากข้ออ้างใด ๆ มาโดยตลอด

หากจะถามว่าหลักการบริหารภายในตำราว่ามีอย่างไรผมคงตอบไม่ได้ และนิสัยตัวเองก็ไม่สนใจให้ตำรามาเป็นนายอยู่เหนือความคิดมาโดยตลอด แต่ตนก้าวเข้าไปทำหน้าที่บริหารจากรากฐานจิตใจซึ่งให้ความสำคัญแก่คนทุกระดับและทุกลักษณะรวมทั้งทุกกลุ่ม และถือหลักธรรมชาติโดยเน้นความสำคัญที่เยาวชนและคนระดับล่าง อีกทั้งสานกระแสถึงกันโดยนำปฏิบัติร่วมกันอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่โดยให้ความสำคัญเหนือด้านพิธีการซึ่งมีคนเป็นฝ่ายกำหนดรูปแบบแม้กระทั่งเรื่องกฎระเบียบ ตนจึงใช้โอกาสสนำชีวิตลงคลุกคลีกับบรรดาศิษย์ เน้นที่การทำกิจกรรมซึ่งเกิดจากความคิดของแต่ละกลุ่มอย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง

ผมตระหนักอยู่ในใจอย่างลึกซึ้งที่ว่า สถาบันการศึกษาเป็นของประชาชนทุกคน จึงเห็นควรพัฒนาคนในมหาวิทยาลัยให้รากฐานความคิดเจริญขึ้นมาอย่างอิสระ โดยที่เชื่อว่าน่าจะสามารถเห็นความสำคัญของประชาชน เพื่อหวังให้รู้หน้าที่และนำปฏิบัติมุ่งสนองประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลายอย่างปราศจากกรอบใด ๆ ทั้งสิ้น"

ดังนั้นแม้การเรียนในห้องบางวิชาซึ่งเห็นว่าจะมีโอกาสลงไปศึกษาหาความรู้จากชาวบ้านในชนบท ก็ได้ชี้แนะและให้การสนับสนุน อีกทั้งหลายครั้งหลายหนยังนำตนเองไปร่วมด้วยเป็นช่วง ๆ และระหว่างปิดภาคการศึกษา มีนิสิตรวมกลุ่มกันลงไปปฏิบัติงานร่วมกับชาวบ้านในชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญในด้านวัตถุ คนก็จะลงไปร่วมทำงานด้วยโดยปรับสภาพชีวิตตัวเองให้ผสมผสานกันไปอย่างเป็นธรรมชาติ

ในปีหนึ่ง ๆ ระหว่างช่วงปิดภาคปลายการศึกษาซึ่งตรงกับฤดูร้อน มีนิสิตหลายกลุ่มออกไปทำงานร่วมกันในชนบท โดยเฉพาะท่ามกลางสภาพบรรยากาศซึ่งคนในเมืองส่วนใหญ่รู้สึกว่าการทำไร่ทำสวน เพื่อตั้งค่ายกางเต็นท์พักแรม ชายป่ารอบนอกของหมู่บ้านเพื่อช่วยชาวบ้านทำงาน นับตั้งแต่สร้างอาคารโรงเรียนและสนามเด็กเล่น มีการหมุนเวียนกันออกไปสอนหนังสือเด็ก และสาธิตการเกษตร เช่น ปลูกผัก พืชเห็ดและตอนไก่ รวมทั้งช่วยซ่อมแซมบ้านเรือนและเสื้อผ้า บางแห่งในช่วงเวลาเย็นหลังจากเลิกงาน เราต้องเดินไปอาบน้ำในหนองร่วมกับความซาวบ้าน

ผมจะไปร่วมทำงานและใช้ชีวิตเหมือนนิสิตโดยไม่แสดงตัวว่าเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัย แม้แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าเก่า ๆ รวมทั้งร่วมกินและนอนในเต็นท์ปนกันอยู่กับทุกคนบนพื้นผ้าใบซึ่งปูไว้บนพื้นดิน เช่นเดียวกับทุกคนอย่างต่อเนื่องกันเป็นประจำทุกปี แม้กฎระเบียบต่าง ๆ ภายในแต่ละค่ายซึ่งกำหนดโดยนิสิตเองโดยมีหัวหน้าเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ผมจะให้ความเคารพและนำไปปฏิบัติอย่างไม่มีการใช้อภิสิทธิ์

ผมมีความรู้สึกอยู่ในใจว่าตนกำลังคิดและทำอะไร อีกทั้งรู้ว่าหากทำด้วยความจริงใจย่อมได้รับสิ่งซึ่งมีคุณค่าแก่ตัวเองลึกซึ้งยิ่งขึ้น และยิ่งรู้ต่อไปอีกว่า "หากครูหรือผู้ใหญ่ทั่ว ๆ ไปขาดสิ่งนี้เสียแล้ว การณ์จะหวังให้ศิษย์หรือผู้ซึ่งทำงานอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบเจริญด้วยคุณธรรมและจริยธรรมและมีความรับผิดชอบต่องานที่แต่ละคนทำ ย่อมเป็นไปได้ยาก"

จากผลการนำปฏิบัติของบุคคลผู้เป็นผู้นำดังกล่าว ทำให้มีนิสิตให้ความสนใจออกไปทำงานในชนบทในช่วงปิดภาคการศึกษาเกิดตามมาอีกหลายกลุ่ม จากฐานกลาง แยกออกเป็นระดับภาค เช่น นิสิตภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ คนก็ให้ความสำคัญเท่า ๆ กันและอย่างทั่วถึงอย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชัง จึงได้เฉลี่ยจำนวนวันซึ่งไปใช้ชีวิตร่วมด้วยให้เท่า ๆ กัน

หลังจากนั้นก็ยังมีเสียงสะท้อนมา เข้าหูจากด้านหนึ่งว่า "พวกนี้แค่ออกไปช่วยคนภายนอก แต่ในมหาวิทยาลัยของตัวเองก็ยังไม่ยอมให้รัก" ในที่สุดก็เกิดกลุ่มอาสาสมัครลงทำงานในบริเวณมหาวิทยาลัยในช่วงวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ ผมก็ลงไปด้วยพักคอกและขะยะในคูร์ร่วมกับทุกคน ส่วนผู้กลุ่มซึ่งออกไปทำงานในชนบทระหว่างปิดภาคก็มาร่วมด้วย ทำให้ความรู้สึกขัดแย้งทางความคิดค่อย ๆ ละลายหายไปอย่างเป็นธรรมชาติ

มีอยู่หนึ่งซึ่งช่วงนั้น "ที่อำเภอนาสาสน จังหวัดสุราษฎร์ธานี" ทางการได้ประกาศเป็น "เขตสีเขียวเข้ม" ซึ่งหมายถึงเขตช่องสุ่มของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ โดยเหตุที่มีการโจมตีเข้าเจ้าหน้าที่ค่อนข้างรุนแรงเป็นครั้งคราวและนิสิตได้ไปเลือกสถานที่ออกค่ายอาสาพัฒนาในบริเวณนั้นซึ่งมีธรรมชาติยังเป็นป่าค่อนข้างดิบ ลึกเข้าไปจากถนนสายหลักประมาณ 5-6 กิโลเมตร และในบริเวณซึ่งไปเลือกใช้เป็นที่ตั้งค่ายมีลำธารน้ำใสไหลผ่านด้านหลังด้วย

แต่ละแห่ง ตั้งแต่ต้นนอนตอนตีห้าจนกระทั่งใกล้พลบค่ำ ทุกคนจะลงทำงานร่วมกันอย่างเป็นธรรมชาติ แต่มีการจัดหมวดหมู่กันไปเพื่อให้ทุกคนสัมผัสกับงานทุกลักษณะ และหลังอาหารค่ำแล้วเราจะจัดสันนาการร่วมกับชาวบ้านและบรรดาเด็ก ๆ เพื่อสร้างความสนิทสนมจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างเป็นธรรมชาติ จนกระทั่งถึงเวลาสามทุ่ม ทุกคนก็จะมารวมกันกลางลานดินสวดมนต์ เสร็จแล้วก็แยกกันไปนอน โดยผู้ชายไปเต็นท์ชายและหญิงไปเต็นท์หญิง กระทั่งส้วมก็ขุดกันเองโดยแยกกระหว่างส้วมชายกับส้วมหญิงด้วย

ไม่ว่าไปอยู่ในค่ายไหนผมจะมีนิสัย "นอนที่หลังและตื่นก่อนลูกศิษย์เสมอ" และอาศัยที่ตนเป็นคนรักคนตรีด้วย จึงมักจะพบหีบเพลงปาก (เม้าธ์ออร์แกน) ซึ่งสะดวกแก่การพกพาติดตัวไป หลังจากศิษย์เข้านอนก็จะนั่งเล่นท่ามกลางความมืดและความเงียบสงบเรื่อยไปจนกว่าจะง่วง ส่วนในใจลึก ๆ จะมีจินตนาการที่มุ่งหวังอนาคตของสังคมจากชีวิตในระดับนี้ ซึ่งถือเสมือนลูกหลานของเราทุกคน มันเป็นบรรยากาศซึ่งทำให้ผมมีความสุขอย่างไม่อาจอธิบายได้"

ผมเข้าไปสัมผัสกับสภาพบรรยากาศของป่าในเขตอำเภอนาสาสนดังที่ได้เล่ามาแล้ว ซึ่งหลายคนอาจมองเห็นว่าเสียงต่ออันตราย แต่คนกลับไม่มีความรู้สึก เช่นนั้นแม้แต่น้อย คงจะเป็นเพราะมีอีกด้านหนึ่งซึ่งอยู่เหนือกว่ามาก

ท่ามกลางบรรยากาศในช่วงฤดูแล้งของเดือนเมษายน ประกอบกับระหว่างนั้นประจันต์กำลังเต็มดวงพอดี หลังจากทุกคนเห็นเงาเห็นอ้อมมาจากการทำงานตลอดวัน จนมาถึงเวลาสวดมนต์กันที่กลางลานหน้าเสาธงชาติซึ่งร่วมกันทำไว้ แล้วทุกคนก็มุ่งเข้าคืนนอนพักผ่อน ส่วนผมยังคงนั่งพิจารณาสภาพธรรมชาติอันเจียบสัจด์ต่อไปอีกอย่างมีความสุขและนำเอาทิบเพลงปากออกมาเป่าเล่นอย่างเคย โดยอีกใจหนึ่งก็คิดว่า เราช่วยกล่อมให้ลูกหลานหลับนอนกันให้สบายก่อนที่วันใหม่จะมาถึง จนกระทั่งเวลาใกล้จะสองยามจึงเข้านอน

อย่างไรก็ตาม ผมมีความคึดค้ำกับบรรยากาศเช่นนี้มานานมาก และอนันต์ถึงชีวิตอนาคตของชนรุ่นหลังร่วมกับความไม่ฝันถึงสิ่งคมอย่างแยกจากกันไม่ออก แม้ขณะที่เอนหลังลงนอนแนบกับพื้นดินซึ่งมีผ้าใบเก่า ๆ ผืนเดียวกันรองรับไว้ชั้นหนึ่ง แต่มันก็ไม่มีอิทธิพลที่จะตัดเอาความรู้สึกซึ่งหยั่งรากลงสู่พื้นดินอย่างลึกซึ้งออกจากกันได้

ดังนั้น "แผนที่หลังถึงพื้นก็หลับผลอย" ทั้งจิตวิญญาณและสมองของผมยังคงตื่นและเดินต่อไปอีกนาน เนื่องจาก "อิทธิพลความรู้สึกเห็นแก่ตัวในตนเอง มันไม่แรงพอที่จะกลบกลืนหลังจากอีกด้านหนึ่งได้" สายต่ายังคงมองฝ่าความมืดจากเงาหลังคา เต็มที่ออกไปยังสองด้านซึ่งมีลูกศิษย์นอนเรียงรายตัวต่ออกไปจากเราเพราะความเหนื่อยอ่อนในขณะที่วัยและประสบการณ์ยังไม่ช่วยให้อึดใจอะไรได้มากนัก ทั้งนี้และทั้งนั้นเนื่องจากห้วงห้วงของแผนที่ทั้งสองด้านเปิดไว้กับมีแสงจันทร์ส่องสว่างอยู่ภายนอก ช่วยเสริมธรรมชาติให้คิดได้อย่างลึกซึ้ง

รู้สึกเหมือนว่าคนหลับไปจับเกี่ยวแล้วก็คืนขึ้นมาพร้อม ๆ กับสมองและความรู้สึกซึ่งตื่นตัวอยู่เสมอ เข้าใจว่าน่าจะเป็นเวลาประมาณตีสามกว่า ๆ เห็นจะได้ ในที่สุดก็นอนอยู่ต่อไปอีกไม่ไหวจึงลุกขึ้นเดินออกมาจากแผนที่ตรงไปนั่งบนไม้กระดานแผ่นหนึ่งซึ่งทำขึ้นจากความคิดและน้ำพักน้ำแรงของคณะศิษย์ เพื่อใช้งานชั่วคราว แต่ก็ไม่มีลมพอกเอาทิบเพลงปากคิดตัวออกมาด้วย

ผมขอมวยว่า ณ จุดนี้เองที่ผมมองเห็นแสงสว่างสุดซึ้งมาจากรากฐานความคิด ทำให้เห็นสังขรณ์ปรากฏเป็นภาพใหม่อีกภาพหนึ่งอย่างไม่เคยคิดมาก่อน ในขณะที่ประจันต์เต็มดวงค่อนข้างไปสู่อีกด้านหนึ่งของท้องฟ้าซึ่งใสสะอาดมาก คงมีปุยเมฆสีขาวกลุ่มเล็ก ๆ ปรากฏอยู่ห่าง ๆ ไม่มากนัก

ท่ามกลางสภาพอากาศธรรมชาติก่อนย่ำรุ่งซึ่งค่อนข้างเย็น สายตาผมมองไปข้างหน้าอย่างกว้าง ๆ โดยที่มิภาพอย่างรวม ๆ ของชีวิตทั้งหลายซึ่งอยู่ในป่าให้ออกาสสัมผัสตัดกับแสงจันทร์ทำให้รู้สึกว่า มันเป็นเงาไม้มานานาชนิด ซึ่งมีรูปลักษณะต่าง ๆ กัน อีกยังมีขนาดใหญ่เล็กอย่างหลากหลายปะปนกันอยู่บนพื้นฐานธรรมชาติ พลันภาพที่มองเห็นก็ถูกเปลี่ยนไปเป็นความคิดซึ่งช่วยให้เห็นสังขรณ์ได้อย่างชัดเจน

ภายในเงาธรรมชาติที่มองเห็นอยู่ตรงหน้า น่าจะมีพรรณไม้และสัตว์นานาชนิดทั้งหาซึ่งกันและกันมาโดยตลอด หากใครจะถามว่ามีที่ชนิดใดก็คงตอบไม่ได้โดยที่รู้ว่า วันนั้นมีชนิดนั้นชนิดนั้นวันหนึ่งข้างหน้าก็ย่อมเปลี่ยนแปลงไป แม้ใครจะอ้างด้วยความรู้สึกเป็นทุกข์เป็นร้อนว่าชนิดนั้นชนิดนั้นกำลังใกล้จะสูญพันธุ์ก็ทำให้เห็นว่ามันเป็นเรื่องของธรรมชาติ จึงไม่ตกเป็นเหยื่อความทุกข์ของคนอื่น หากมองเห็นโอกาสเรียนรู้ความจริงลึกซึ้งยิ่งขึ้น แม้มองที่ความหลากหลายของลักษณะและรูปร่างหน้าตาของเห็นภาพเดียวกันได้ไม่ยาก

อีกทั้งยังมองเห็นความจริงต่อไปว่า ต้นที่มีขนาดใหญ่และมีกิ่งก้านสาขาปกคลุมอย่างกว้างขวาง ย่อมทำหน้าที่ให้ร่มเงาและความชุ่มชื้น รวมทั้งช่วยป้องกันกระแสลมแรงให้แก่ต้นเล็กซึ่งยังไม่แข็งแรงพอที่จะพึ่งตัวเองได้อย่างชัดเจน

แม้พันธุ์ซึ่งมีขนาดเล็กเป็นธรรมชาติ แต่อีกด้านหนึ่งต้นขนาดเล็กรวมทั้งต้นซึ่งยังโตต่อไปอีก ก็มีหน้าที่ช่วยปกคลุมหน้าดินเพื่อป้องกันมิให้ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติจำต้องสูญเสียไปเพราะถูกน้ำฝนชำระล้าง อีกทั้งช่วยป้องกันกการพังทลายของพื้นดินอันเป็นที่พึ่งพาของพื้นฐานต้นใหญ่อย่างสำคัญด้วยเช่นกัน ทำให้รู้ความจริงว่าต้นใหญ่กับต้นเล็กต่างก็มีความสำคัญเอื้อซึ่งกันและกันทั้งสองด้าน

โอกาสยังช่วยให้สายคาร่วมกับความคิด สานถึงความจริงต่อไปอีก ทำให้พบว่า ต้นใหญ่ชั้นย่อมมีรากฐาน หยั่งลงสู่ใต้ผิวน้ำดินลึกซึ่งยิ่งขึ้นจึงทำให้ไม้โคนล้มลงมาทับต้นเล็ก ทำให้เข้าใจถึงสังขรณ์ของชีวิตมนุษย์ซึ่งมีทั้ง ผู้ใหญ่และผู้ทีเติบโตตามมา อยู่อย่างรวม ๆ กันเป็นธรรมชาติ

แม้ว่ามนุษย์จะไม่ใช้ลักษณะของชีวิตซึ่งยึดติดที่ เช่น ต้นไม้ แต่ก็ยังมีจิตวิญญาณซึ่งเป็นรากฐานความคิด ที่ควรมี โอกาสเจริญงอกงามอย่างอิสระ โดยที่สอดคล้องกันกับการเจริญเติบโตของร่างกาย ดังเช่นต้นไม้ทุกต้นแม้จะมีรูปลักษณะหลากหลาย หากหลายต้นเติบโตสูงขึ้นปะทะกันต้นก็ยังคงอยู่ที่พื้นดิน เช่น เค็ม ยิมไปกว่านั้นหากพิจารณาที่ระบบ รากย่อมพบความจริงว่ามีรากแก้วซึ่งหยั่งลงหยั่งลงสู่ใต้ผิวน้ำดินลึกซึ่งยิ่งขึ้น จึงสามารถทำหน้าที่ได้อย่างสอดคล้อง กันกับเหตุและผล ช่วยให้ทุกชีวิตในป่ามีการอยู่ร่วมกันได้อย่างมั่นคง

จึงช่วยให้พบความจริงได้ว่า "ทั้งต้นใหญ่และต้นเล็กต่างก็มีหน้าที่ที่พึ่งพาซึ่งกันและกัน แม้ว่าจะมีหลากหลาย ชนิด แต่ก็มี การเอื้อประโยชน์ระหว่างกันอย่างแยกจากกันไม่ได้" ดังนั้นบนพื้นฐานความจริงของชีวิต ไม่ว่าจะ เป็นต้นไม้หรือสัตว์ รวมทั้งมนุษย์ ต่างก็อยู่บนพื้นฐานสังขรณ์ร่วมกัน ดังนั้นแม้มนุษย์กับสัตว์และต้นไม้ ก็มีการเอื้อซึ่งกันและกัน อย่างปราศจากการเลือกพวกเลือกกลุ่ม

ผมพบสังขรณ์จากบรรยากาศ ณ ที่นั้นอย่าง เป็นธรรมชาติ โดยไม่ลืมนึกถึงบุคคลของศิษย์ทั้งหลายร่วมด้วย เพราะถ้าเขาไม่เลือกไปสัมผัสกับบรรยากาศเช่นนั้น คนก็คงไม่ได้ไปที่นั่น จนทำให้มีภาพเหล่านั้น เข้าไปปรากฏอยู่ในหัวใจตลอดมาแม้กว่า 15 ปีแล้ว

ทำให้คนเกิดความเชื่อมั่นชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ถ้ามีความรักต้นไม้จริงย่อมสะท้อนภาพพฤติกรรมให้เชื่อมั่นได้ว่า มีความรักความจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์ด้วย ดังนั้นความรักอันแท้จริงจึงน่าจะเกิดจากรากฐานจิตใจที่อิสระ โดยปราศ- จากกรอบซึ่งยึดติดอยู่กับบุคคลใดหรือคนกลุ่มไหนแม้ต้นไม้ชนิดใดพวกใด เช่น ที่มักกล่าวกันว่า ต้นนี้ต้นนั้นคือของโปรด หรือหนังสือเล่มนี้เล่มนั้นฉันชอบเป็นพิเศษซึ่งสะท้อนให้เห็นความจริงว่าชีวิตลักษณะนี้ยังคงไปได้ไม่ไกลนัก จึงขอ อนุญาตฝากไว้ให้ผู้สนใจนำไปคิดค้นหาความจริงเองว่า "ความรักที่หย่อมเกิดจากการมีโอกาสเรียนรู้จาก ความ - จริงทุกรูปแบบอย่างอิสระและต่อเนื่องกันบนพื้นฐานธรรมชาติ"

ผมนั่งเพลินอยู่กับสภาพธรรมชาติในยามดึก ณ จุดนั้น โดยไม่ละโอกาสที่จะใช้ทั้งสติและความคิดจากพลังจิต วิญญาณซึ่งมีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้อย่างไม่หยุดนิ่ง จนกระทั่งนำตัวเองมาถึงจุดซึ่งมองเห็นส่วน เชื่อมโยงถึง กันเป็นสังขรณ์ แล้วจึงนำเอาทิวเพลงปากขึ้นมาเป่าเล่นท่ามกลางความเงิบอีกครั้งหนึ่ง เพื่อผ่อนคลายความคิดและ รู้สึกว่า เสมือนใช้เสียงเพลงจากหัวใจเป็นสื่อธรรมชาติดังที่ระบงออกไปสัมผัสกับบรรดาชีวิตทั้งหลายรวมทั้งเยาวชน คนรุ่นหลัง ทำให้ความหวาดระแวงภัยอันตรายต่าง ๆ เปลี่ยนมาเป็นความสุนทรลีลซึ่งยิ่งขึ้น

โดยมิได้คาดคิดมาก่อนเลยแม้แต่น้อย ท่ามกลางความเงิบแต่มีแสงจันทร์ซึ่งแม้จะคล้อยไปด้านหลังมากแล้ว มีเงาของ เด็กคนหนึ่งปรากฏออกมาจากหน้าเต็นท์หญิงซึ่งอยู่ไม่ห่างมากนัก เดินก้าวมุ่งมายังผมด้วยความเร็วมากขึ้น จนกระทั่งถึงตัวแล้วก็โผล่เข้าออกไว้นั้น เขาร้องให้สะอึกสะอื้นจนกระทั่งนำตาไหลออกมาเปียกหน้าอก ลือผมจน- ชุ่ม ผมยกมือขวาขึ้นมาลูบหัวเขาเบา ๆ ด้วยความรู้สึกเมตตาเสมือนลูกคนหนึ่ง ซึ่งปรกติดนก็มีความรู้สึก เช่นนี้กับ ทุกคนเป็นธรรมชาติอยู่แล้ว

จากประสบการณ์พื้นฐานเท่าที่ได้สัมผัสกับปัญหาต่าง ๆ แต่ละสนใจนำมาคิดวิเคราะห์หาเหตุผลโดยตลอด ทำให้คาดการณได้ไม่ผิดว่าอะไรมันเกิดขึ้นกับเขา ทั้งนี้และทั้งนั้นหลังจากที่รับทราบปัญหาว่า เขาได้รับมอบหมายให้เป็น ผู้นำกลุ่มกิจกรรมสายหนึ่งภายในค่ายอาสาโดยมีเพื่อน ๆ หลายคนร่วมกันทำ ผมรู้ว่าเด็กคนนี้เป็นใครเองจริงเองจริง มากแต่ยังขาดประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติของคน จึงทำให้รู้สึกผิดหวังอย่างแรงและต้องการผู้ซึ่งเป็นหลักที่จะช่วย ชี้แนะหาทางออกให้

ผมคาดว่าคืนนั้นคงเป็นช่วงที่เขานอนหลับสนิทไต่ยাক และเห็นว่ามันเป็นโอกาสที่เหมาะสมมากสำหรับเขา เนื่องจากเป็นช่วงซึ่งผมอยู่ที่ค่ายนั้นพอดี และอีกด้านหนึ่งตนก็เห็นว่ามันเป็นจังหวะเหมาะสำหรับตัวเองที่จะทำหน้าที่ฝึกจิตใจและความคิดของคนเป็นครูด้วย ท่ามกลางความเงิบสงบของบรรยากาศธรรมชาติดังที่ช่วยให้อิสระได้ทั้งสองฝ่ายโดยเริ่มต้นจากตัวเองก่อน ผมพูดให้แง่คิดกับเขาอย่างเรียบง่าย ๆ ว่า "ลูกเอ๊ย มันไม่ใช่สิ่งเลวร้ายอะไรหรอกนะ หากเป็นครูอันล้ำค่าสำหรับอนาคตของชีวิตลูกเอง ซึ่งจะหาเรียนจากครูคนไหนในห้องเรียนไต่ยักมาก และนี่คือความคิดจากพ่อที่สนับสนุนให้ลูกทุกคนออกจากห้องเรียน ลงมาทำงานในสภาพอย่างนี้ โดยที่ตัวพ่อเองก็มาร่วมด้วย และคอยติดตามให้การแนะนำอย่างใกล้ชิด เมื่อแต่ละคนมีปัญหาอะไรเกิดขึ้น ซึ่งตัวพ่อเองก็ได้รับสิ่งที่มีคุณค่าร่วมด้วย และอาจได้มากกว่าลูก ๆ เนื่องจากตัวเองผ่านประสบการณ์มายาวนานกว่า"

ผมสังเกตเห็นเขานั่งสงบอยู่ใกล้ ๆ อีกพักหนึ่ง แล้วหันมากลางหลังที่ตัก แล้วจึงหันกลับเดินกลับไปเริ่มต้นอย่างเรียบง่าย ๆ ผิดกับเขาออกมาซึ่งค่อนข้างรีบร้อนมากพอสมควร ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ทำให้คลาดไปจากสายตาและความคิดผมแม้แต่น้อย ทำให้ผมได้รับบทเรียนโดยอ้อมใช้ศิษย์เป็นครูอีกครั้งหนึ่ง

สิ่งที่กล่าวมาแล้วเป็นเพียงตัวอย่างเดียวเท่านั้น ยังมีกรณีซึ่งให้บทเรียนแก่ชีวิตผมอีกอย่างหลากหลาย จึงทำให้คนรู้สึกจากธรรมชาติว่า ได้ลูกศิษย์และชนรุ่นหลังเป็นครูอย่างลึกซึ้ง และในช่วงหลัง ๆ มักจะกล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ เป็นครั้งคราวว่า เราคนเดียวอาจสอนลูกศิษย์ได้ไม่มากนัก แต่มีลูกศิษย์มากมายและหลากหลายความคิด เราจึงมีโอกาสได้รับสิ่งที่มีคุณค่าจากเขามากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเราเป็นผู้ใหญ่จริงย่อมมองสิ่งต่าง ๆ

ดังนั้น ครูที่ละทิ้งศิษย์โดยไม่รู้คุณค่าก็ ผู้บริหารงานทั่วไป ที่ไม่สนใจสัมผัสกับผู้ที่อยู่ภายใต้การบริหารงานของตน รวมทั้งผู้บริหารประเทศที่ไม่ให้ความสำคัญแก่ประชาชนจากใจจริงก็ ทำให้เพียงคนระดับล่างเท่านั้นที่จำต้องสูญเสีย หากตัวผู้บริหารเองนั้นแหละต้องสูญเสียโอกาสในการพัฒนาตัวเองอย่างลึกซึ้ง ผู้ซึ่งตกอยู่ในสภาพมองไม่เห็นคนเหล่านั้น ที่ไม่สามารถเข้าใจเหตุและผลซึ่งนำมาแล้วแล้วได้

ในช่วงนั้น นิสิตแทบทั้งหมดวิทยาลัยเรียกผมว่า "คุณพ่อ" จนเป็นนิสัย ผมก็ไม่ได้คิดว่าเขาจะต้องเรียกแต่เขาเรียกกันเองแม้บางคนที่ไม่ได้เข้ามาใกล้ชิด และแทนที่จะยึดติดอยู่กับคำพูด ตนกลับมองอีกด้านหนึ่งทำให้เข้าใจและมั่นใจในสังขารแทนที่ได้ปฏิบัติมาแล้วลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ในช่วงที่ทำหน้าที่บริหารงาน ผมเอาเวลาและสมองมาใช้คลุกคลีกับศิษย์เพื่อหวังเรียนรู้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น มากกว่านำไปใช้วางแผนก่อสร้างวัตถุและเน้นบทเรียนบนแผ่นกระดาษ แม้การจับงบประมาณตนก็ให้ความสำคัญแต่เพียงหวังให้เป็นไปตามเหตุและผล โดยไม่นำตัวเองไปวิ่งเต้นให้ได้มาเป็นพิเศษเหนือผู้อื่น จึงพบความจริงว่าในประเด็นสิ่งก่อสร้าง เป็นไปตามปรกติ แต่ในช่วงนั้นมีคนภายนอกเข้ามาแสดงน้ำใจบริจาคทุนและเครื่องมือเครื่องใช้เป็นประจำ

คนไม่ได้ให้ความสนใจต่อคำสรรเสริญเยินยอต่าง ๆ ทำให้มีสมาธิมุ่งมั่นในการทำงานโดยมีอุดมการณ์อยู่ที่บรรดาศิษย์ซึ่งไม่เพียงในรั้วมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ทำให้สังเกตเห็นว่ามีนิสิตนักศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ บางครั้งก็มีนักเรียนจากบางโรงเรียนเข้ามาขอร่วมกิจกรรมด้วย เนื่องจากเท่าที่ผ่านมาได้สะท้อนภาพให้คนอื่นรู้สึกมั่นใจว่าเราปฏิบัติโดยปราศจากกรอบใด ๆ ทั้งสิ้น

มีอาจารย์บางคนกระซิบถามว่า "อาจารย์ทำอย่างไรเกษตรถึงได้คงเป็นพลู" ผมจึงตอบไปว่า "ก็ไม่ทราบเหมือนกันว่าทำไม" แต่จริง ๆ แล้วตนคิดว่าประเด็นคำถามเช่นนี้น่าจะมีคำตอบอยู่ในตัวของมันเอง เพียงแต่ใครสนใจค้นหาความจริงย่อมพบได้เอง แต่ถ้ายังไม่สนใจเท่าที่ควร แม้บอกไปก็คงมองไม่เห็นอะไรชัดเจน เพราะผู้ซึ่งปลดตัวเองออกจากภาวะยึดติดได้มากเพียงใดย่อมมีหวังที่จะเข้าใจได้ลึกซึ้งเพียงนั้น

ในช่วงที่ผมได้รับการขอร้องให้เข้าไปรับตำแหน่งรัฐมนตรีในกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ก็เช่นกัน ซึ่งไม่อาจจะแปลกใจอะไรที่มีการนำตัวเองลงไปร่วมทำงานกับชาวบ้าน ยิ่งห่างไกลความเจริญในด้านวัตถุมาก ๆ หลังจากที่ถูกรัฐมนตรีคนอื่นแย่งเงินงบประมาณ แย่งอำนาจกุมกรมซึ่งเห็นว่ามีคุณค่าในด้านอำนาจและเงินไปจนแทบจะไม่เหลือ

ผลที่ปรากฏออกมาทำให้ปรากฏานตัวเองแน่นมากยิ่งขึ้น เพราะหลังจากพ้นตำแหน่งผู้บริหารมหาวิทยาลัย ออกมาแล้วช่วงหนึ่งและประกาศลี้จะว่า ตนจะไม่ขอรับตำแหน่งใด ๆ ที่มีอามิสสินจ้างอีกท่าทีขอทำงานจากรากฐาน ที่อิสระเพื่อหวังเรียนรู้ลึกซึ้งยิ่งขั้นกว่าเก่า ก็มีคนจากองค์กรซึ่งเคยรับบัณฑิตเข้าทำงานมาปรารภว่า "ช่วงที่อาจารย์ ๖ เป็นอธิการบดี ๖. ลูกศิษย์ใช้งานได้คืแทบทั้งนั้น" จึงทำให้พวกกลับไปพิจารณาอีกครั้งหนึ่งและนึกได้ว่า ในช่วงนั้นหลังจากการสอบแต่ยังไม่ทันจะประกาศผล ก็จะมีคนจากองค์กรต่าง ๆ เข้ามาสัมภาษณ์ลูกศิษย์กันเป็นกลุ่ม ๆ โดยไม่คำนึง

ยิ่งไปกว่านั้น แม้แต่ก่อน ๆ เคยได้ยินคนพูดกันว่า "ถ้าครูที่มีคุณภาพ ย่อมมีผลถึงพ่อแม่ด้วย" ซึ่งคนก็ได้แต่รับ ฟังไว้ มาถึงช่วงหลัง ๆ จึงพบความจริง ขณะที่เดินทางไปงานในที่ต่าง ๆ มักมีผู้เข้ามาแนะนำตัวว่า เป็นพ่อแม่ ซึ่งมีลูกชื่อนั้นชื่อนี้ และลูกไปเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ให้พ่อแม่ฟังทำให้มีความสุขและภูมิใจในความเป็นพ่อแม่และแม่

หลังจากเวลาผ่านไปมาแล้วกว่า 10 ปี แต่ลูกศิษย์ก็ยังอุทิศตามมาตักสอนถึงที่อีกเป็นช่วง ๆ

แต่ว่าผมจะลาออกจากราชการก่อนเกษียณอายุร่วม 2 ปี โดยที่การตัดสินใจลาออกหาใช่เพราะความ เหน็จเหนื่อยไม่ หากเป็นเพราะตนมองเห็นอีกด้านหนึ่งซึ่งหลายคนอาจเห็นได้ไม่ถนัดนักถ้าชีวิตขาดการสัมผัสกับพื้นที่ และเพื่อนมนุษย์ในระดับล่างอย่างต่อเนื่องกันมาตลอด แต่หลังจากออกมาแล้วกลับมีผู้มาหาและเอางานที่มีคุณค่ามาให้ อย่างต่อเนื่อง โดยที่ตนปฏิเสธที่จะรับสิ่งซึ่งเห็นว่าคือ "ค่าจ้าง" แต่อย่างใด

ตนมักกล่าวกับอาจารย์บางคนซึ่งยังคงทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัยบางแห่ง ถึงความคิดในการลงปฏิบัติงานร่วมกับศิษย์เพื่อหวังถ่ายทอดความรู้ซึ่งควรจะมีจริยธรรมเป็นพื้นฐาน แต่มักได้รับข้ออ้างกลับมาว่า "เดี๋ยวนี้ทำได้อย่างไร เพราะมันก็เรียนมากมายเหลือล้น" ซึ่งคนก็ไม่ได้ตอบอะไรต่อไปอีก นอกจากรับฟังไว้พิจารณาต่อไปเท่านั้น

หลังจากเวลาล่วงเลยมาหลายปีจากปีที่ลาออกก่อนเกษียณ วันหนึ่งตนก็ได้รับเชิญให้ไปเป็นผู้บรรยายในการ ประชุมสัมมนาครูกรุงเทพมหานคร ที่ศูนย์ฝึกอบรมในเขตจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งจะต้องบรรยายตั้งแต่เวลา 9.00 ถึง 12.00 น. ในหัวข้อ "จริยธรรมของครู"

เข้าวันนั้นพอเดินทางไปถึงที่พบสุภาพสตรีคนหนึ่งนั่งอยู่หน้าห้อง และพอเห็นผมก็ตรงเข้ามายกมือไหว้ แล้ว เราก็นั่งคุยกันอย่างเป็นกันเอง โดยที่อีกฝ่ายหนึ่งพูดขึ้นก่อนว่า "หนูไม่ได้เกี่ยวข้องกับมารอบรมครั้งนี้ แต่พอทราบว่า คุณพ่อมารับมาตักพบเพราะต้องการมารอบรมคารวะ" เธอหยุดอยู่ที่หนึ่งแล้วก็พูดต่อไปอีกว่า "คุณพ่อคงไม่รู้จัก หนูเพราะหนูไม่เคยเข้าไปใกล้ซิค หากอยู่ห่าง ๆ โดยที่มีเพื่อนบางคนเข้าไปเสมอ ๆ แต่หนูจะไม่ได้เข้าไป ใกล้คุณพ่อ แต่หนูก็รู้สึกแต่กับคนนั้นมาว่า คุณพ่อเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตหนูด้วย"

สิ่งซึ่งเกิดจากธรรมชาติความรู้สึกของลูกศิษย์คนนี้มีผลลบล้างข้ออ้างที่ว่าขณะนี้มีศิษย์เป็นจำนวนมากคงทำ- ไม่ได้อย่างสิ้นเชิง และสอนให้เห็นหลักธรรมซึ่งชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า "จงทำทุกอย่างจากรากฐานตนเองด้วยสมาธิ อย่างดีที่สุด" และยังคงเห็นต่อไปอีกว่า "เพราะไม่ต้องการทำจึงมีข้ออ้าง" ถ้าเช่นนั้น สิ่งซึ่งปรากฏเป็นผลได้ ทั้ง ๆ ที่ไม่มีการรู้จักและสัมผัสกันเป็นส่วนตัวจะเกิดขึ้นได้อย่างไร ?

หากใช้หลักธรรมซึ่งชี้ไว้อย่างชัดเจนว่า "ทุกสิ่งมีรากฐานอยู่ที่ตัวเองอย่างอิสระ" กับอีกหลักหนึ่งซึ่งชี้ไว้ว่า "ผู้ใหญ่ควรปฏิบัติให้นือเป็นแบบอย่างที่ดีได้" ถ้ารากฐานความคิดมีอิสระจริงย่อมไม่นำมาผูกติดกันว่าจะต้องมีการ สัมผัสกันเป็นส่วนตัวด้วย หากอยู่ที่ไหนและทำอะไรย่อมปฏิบัติได้ทั้งนั้น ซึ่งสิ่งนี้เองคือ "สื่อที่ธรรมชาติได้มอบให้มากับ ทุกคน"

หากใครเข้าถึงและนำปฏิบัติได้โดยไม่หวั่นไหวต่ออิทธิพลจากภายนอก ย่อมส่งผลคืนแก่ตนเองโดยแท้ ถ้าจะ ถามว่านี่ผลคืออย่างไร คงตอบได้ทันทีว่า บุคคลผู้ปฏิบัติได้จริงย่อมปฏิบัติจากความจริงใจและมั่นคงอยู่ได้ จึงมั่นใจ ว่าปฏิบัติเพราะรู้ได้ถึงความสุขที่หยั่งรากลงลึกซึ่งยิ่งขึ้น จึงสรุปได้ว่าเพราะรู้ถึงคุณค่าของพื้นที่ จึงมองเห็น โอกาสที่จะใช้พื้นที่นั้นและชีวิตตลอดจนสรรพสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอยู่ใกล้พื้นที่นั้นให้เป็นประโยชน์เพื่อการเรียนรู้อย่างดีที่สุด